

Oblačilni dodatki

Nataša Visočnik Gerželj

Oblačilni dodatki iz Azije lahko služijo kot zanimivi in privlačni zbirateljski predmeti. Tako kot številni drugi zbirateljski predmeti tudi ti odražajo način življenja, družbene hierarhije in umetniške tradicije preteklih obdobj. V številnih muzejih ali zasebnih zbirkah je mogoče najti različne vzhodnoazijske oblačilne dodatke in predmete za osebno rabo, med njimi so pogosto mandarinški gumbi, lasnice, pokrivala, klobuki, šali, *netsuke*, pahljače in sprehajalne palice. Mandarinski gumbi so bili simbol družbenega statusa in uradniškega položaja v cesarski Kitajski. *Netsuke* so miniaturizirane rezbarije, ki so bile ključnega pomena za japonsko oblačilo (kimono), obenem se za njihovo podobo skrivata bogata ikonografija in simbolika. Izdelava teh predmetov pogosto vključuje izjemno obrtniško spretnost, pozornost do detajlov in uporabo dragocenih materialov. Pahljače krasijo fine slike, kaligrafski zapisi in simboli, ki so umetniški izraz določene obdobja ali kraja. Hkrati ti predmeti niso zgolj praktični, temveč pogosto nosijo globoko simboliko. Pahljače imajo pomembno vlogo v azijskih kulturnih in religioznih praksah, pa tudi v gledališki in plesni umetnosti.

Zbiranje oblačilnih dodatkov slovenskih pomorščakov se lahko umešča v širši evropski prostor, od koder so ljudje potovali v Azijo in od tam prinašali različne predmete, ki so bili na voljo na tržišču. Konec 19. in začetek 20. stoletja so zbiratelje, vključno s popotniki in mornariškimi častniki, iz več razlogov pritegnila edinstvena in zapletena

oblačila ter dodatki iz Kitajske in Japonske. V tem obdobju je namreč naraščalo navdušenje nad vzhodnimi kulturami. Številne popotnike je očarala estetika in izdelava azijskih predmetov, ki so veljali za eksotične in razkošne v primerjavi z domačimi slogi. Zbiranje teh predmetov je posameznikom omogočilo, da z njimi predstavijo svoja potovanja domačim v svojem okolju; bili so namreč otipljivi spominki na njihova potovanja. Zagotovili so način, kako se spomniti in deliti svoje izkušnje v tujini, kar je pogosto sprožilo pogovore in zanimanje med ljudmi doma (cf. Visočnik Gerželj 2023). Kupovanje, zbiranje in razkazovanje teh predmetov doma je velikokrat odražalo trend obdobja raziskovanja Azije ter zanimanje predvsem za Kitajsko in Japonsko, ki sta postali dostopni za evropske popotnike, hkrati pa je bilo odraz njihovega ekonomskega in družbenega statusa (Rujivacharakul 2011, 21–23).

Predmeti, kot so gumbi in našitki kitajskih uradnikov, niso bili le okrasni; pogosto so imeli kulturni pomen, predstavljali pa so tudi status v kitajski družbi. Zbiratelji so se zanimali za te simbole tradicije in dediščine, ki so njihovim zbirkam dodali globino. Podobno so bile lasnice in pahljače na Japonskem in Kitajskem ter *netsukeji* na Japonskem zelo cenjeni zaradi svoje umetnosti in spretnosti, ki je bila vključena v njihovo ustvarjanje. Oblačilni dodatki so pogosto odražali bogato zgodovino ter mojstrstvo kitajskih in japonskih obrtnikov, zaradi česar so bili zaželeni za zbiratelje,

ki so cenili likovno umetnost in kulturo. Na splošno so bili zaradi kombinacije kulturnega spoštovanja, umetniške vrednosti in osebne povezanosti s potovanji v tistem času med zbiralci zelo iskani – in so še danes.

Za krašenje oblačil in telesa so bili v rabi različni pripomočki, ki so imeli poleg estetske funkcije tudi praktično vlogo, velikokrat pa so izražali tudi družbeni status. So del materialne kulture, ki odraža tradicije, družbene norme in statusne simbole določenega časa ali kraja. Zbiratelj je privlačila lepota in obrtniška kakovost teh predmetov, ki so bili pogosto izdelani z izjemno natančnostjo in okrašeni z dragimi materiali. Morris Lester in Oerke (1954, vii–viii) sta oblačilne dodatke razdelili na stvari, ki jih nosimo na glavi (klobuki, lasulje, maske, uhani, lasne sponke idr.), dodatke, ki jih nosimo okoli vratu, ramen in pasu (broške, značke, ovratniki, kravate, šali, pas idr.), dodatke, ki jih nosimo na nogah (čevlji, nogavice, podveziče, gamaše idr.), dodatke, ki jih nosimo na rokah in dlaneh (zapestnica, prstan, rokavice in ura), dodatke, ki jih držimo v rokah (sprehajalna palica, dežnik, sončnik, torbica, robec, pahljača, muf in ogledalo), ter dodatke, ki jih uporabljamo na oblačilih (gumbi, vezenina, čipka, robovi, krzno, trak idr.).

Ti predmeti pripovedujejo zgodbe o načinu življenja, modi, tehnologiji, družbenih razmerjih in vsakdanjem življenju v preteklosti. Čeprav gre za predmete vsakdanje rabe, imajo nekateri redki primerki, kot so posebni dizajni, predmeti znanih obrtnikov in dodatki, povezani z zgodovinskimi osebnostmi, visoko zbirateljsko vrednost.

Med oblačilnimi dodatki v tem prispevku izpostavljamo predvsem *netsuke* in mandarinske gumbi, med predmeti za osebno rabo pa pahljačo, lasne igle in sprehajalno palico. Vsi ti predmeti so v zapuščinah slovenskih pomorščakov, ki so na poti v Azijo iz Kitajske in Japonske prinesli številne predmete, hranijo pa jih tudi nekateri muzeji. Predmeti so v tem prispevku predstavljeni po njihovi uporabnosti od glave navzdol.

Mandarinski klobučni gumbi

Mandarinski klobučni gumbi so majhni okrogli okraski, ki so bili v času kitajske cesarske dinastije Qing (1644–1912) pritrjeni na vrhu uradniških klobukov. Ti gumbi oziroma »klobučne kroglice« niso bili le modni dodatek, temveč statusni simbol, označevali pa so rang uradnika v cesarski hierarhiji. Zaradi svoje zgodovinske, estetske in simbolne vrednosti so danes priljubljeni zbirateljski predmeti.

Mandarinski klobučni gumbi so bili ključen del uniforme uradnikov in so označevali njihov položaj v devetstopenjskem razvrščanju. Nosili so jih na posebnem klobuku (*chao guan* – formalen – ali *ji guan* – polformalen), ki je bil del uradniške obleke (Garrett 2001, 36). Barva gumbov je določala rang uradnika, od prvega do devetega razreda. Ob posebnih priložnostih so lahko običajne gumbi, izdelane iz različnih materialov, zamenjali z gumbi iz dragih kamnov. Njihova uporaba se je začela v zgodnjem 18. stoletju, ko jih je leta 1727 uvedel cesar Yongzheng (1678–1735), da bi jih uradniki nosili ob manj formalnih priložnostih in tako preprečili zmedo, kadar na oblačilih niso nosili uradnih simbolov. Kitajska birokratska ureditev¹ je temeljila na delitvi med civilnimi in vojaškimi uradniki, ki so bili razvrščeni v devet stopenj, pri čemer so najvišje položaje zasedali visoko izobraženi in zvesti člani cesarske uprave. Civilni uradniki so bili odgovorni za administrativne zadeve, medtem ko so vojaški uradniki nadzorovali vojaške operacije in varnost. Rangiranje je določalo dostop do privilegijev, dolžnosti in ustrezno plačilo, kar je omogočalo jasno hierarhijo znotraj cesarskega sistema (Garrett 2001, 9–10).

Mandžurski in hanski uradniki so ob uradnih priložnostih, kot so bile vladne funkcije, praznovanja in prazniki, nosili mandžurska oblačila, medtem ko so lahko Hani v neformalnih okoliščinah ohranili svoj slog. Oblačila so bila razdeljena na

1 Dinastija Qing, zadnja cesarska dinastija na Kitajskem, je imela mandžurske korenine. Čeprav je bila močno sinizirana, je ohranjala mandžursko politično in kulturno identiteto, kar se je odražalo tudi v njenem upravnem sistemu (Garrett 2001, 9–10).

Slika 1: Stekljeni mandarinski gumbi, steklo, kovina, Kitajska, dinastija Qing, 19. stoletje (zbirka Antona Dolenca, SEM, foto Sara Glavina).

formalna, polformalna in neformalna, kar je veljalo tudi za cesarsko družino (Garrett 2007, 73). Visoki uradniki so za pomembne priložnosti nosili uradna dvorna oblačila, ki so se razlikovala glede na rang, razpoznaven s pomočjo barv, našitkov in dodatkov. Klobuki so bili ključen del oprave, saj so jasno izražali položaj uradnika. Zaključki klobukov so vključevali kroglice iz prosojnih ali neprosojnih kamnov, katerih barve so označevale posamezne range: rdeča, modra, bela in rumena, po mandžurskih praporjih. Prozoren rdeč gumb je bil za prvi razred, neprozoren rdeč za drugi, prozoren moder za tretji, neprozoren moder za četrti, prozoren bel za peti, neprozoren bel za šesti, zlat za sedmi, obdelan zlat za osmi in srebrn za deveti razred (Garrett 2001, 65).

Mandarinski klobučni gumbi so običajno izdelani iz materialov, kot so dragoceni kamni, žad, biseri, slonovina in kovina (npr. zlato in srebro), gumbi iz stekla in porcelana pa so bili namenjeni vsakodnevni uporabi. Za posebne priložnosti je bilo mogoče navaden gumb zamenjati z gumbom iz dragih kamnov, kot so korala za rdeč gumb, kristal za prozoren gumb in safir za moder gumb (Pitt Rivers Museum 2011).

V zbirki predmetov, ki jih je Anton Dolenc (1871–1924), kapitan bojne ladje, prinesel iz Kitajske in Japonske, je bilo poleg drugih predmetov, kot so razglednice, šatulja, pahljača in ročaji majhnih nožev *kozuk* iz Japonske (Marinac 2017, 145; Shigemori Bučar 2020 in v tej knjigi), tudi 6 mandarinskih gumbov (slika 1) in lasne igle (slike 3, 4, 5) iz Kitajske. Še en mandarinski gumb pa najdemo v zbirki Frana Vilfana (slika 2). Poleg posameznih gumbov je en gumb na mandarinskem klobuku v zbirki Ivana Skuška v Slovenskem etnografskem muzeju.

Na sliki 1 je šest mandarinskih gumbov različnih barv. Mandarinski gumb sestavlja okrašen okvir iz pozlačenega brona, ki gre skozi steklen biser, na vrhu pa je ponovno okrašen in pozlačen zaključek. Gumbi so rožnate, bele, prozorne, modre in zlate barve. Rožnat gumb iz pekinškega stekla naj bi predstavljal koralo in je zato pripadal uradniku drugega razreda. Modra steklena kroglica je označevala četrto stopnjo, prozoren stekleni biser peto, v mlečno beli barvi pa šesto stopnjo. Kroglica v nesvetleči zlati barvi je označevala sedmo stopnjo uradništva.

Tudi mandarinski gumb iz zbirke Frana Vilfana na sliki 2 je rožnate barve, ki je morda zbledela, zato

Slika 2: Mandarinski klobučni gumb, steklo, kovina, Kitajska, dinastija Qing, 19. stoletje (zapuščina Frana Vilfana, hranijo dediči, foto Bogdana Marinac).

lahko predstavlja drugo stopnjo na lestvici. Okvir, na katerega je gumb pritrjen, je precej potemnjen.

Na prelomu iz 19. v 20. stoletje so kitajske skupnosti začele gumbе vgrajevati v miniaturne zvončke za izvoz. Gumb je bil ročaj nad dva palca visokim kovinskim zvončkom, prevlečenim s porcelanom, ki je imel za trobento majhno stekleno kroglico na verižici. Danes so tako gumbi kot zvončki zbirateljski predmeti (Pitt Rivers Museum 2011). Klobučni gumbi so pomemben zbirateljski predmet, saj so simbol družbene hierarhije, bili so namreč vizualni prikaz moči in statusa v strogo strukturirani cesarski birokraciji. Hkrati odražajo kitajsko tradicijo konfucijanske hierarhije in oblačilnega sistema. Imajo tudi zgodovinski pomen, saj pripovedujejo zgodbo o političnem in družbenem sistemu dinastije Qing. Zbiratelji jih zbirajo še zaradi njihove estetske vrednosti, gumbi so namreč pogosto umetelno izdelani, z bogatimi barvami in materiali, ki pritegnejo pozornost zbirateljev.

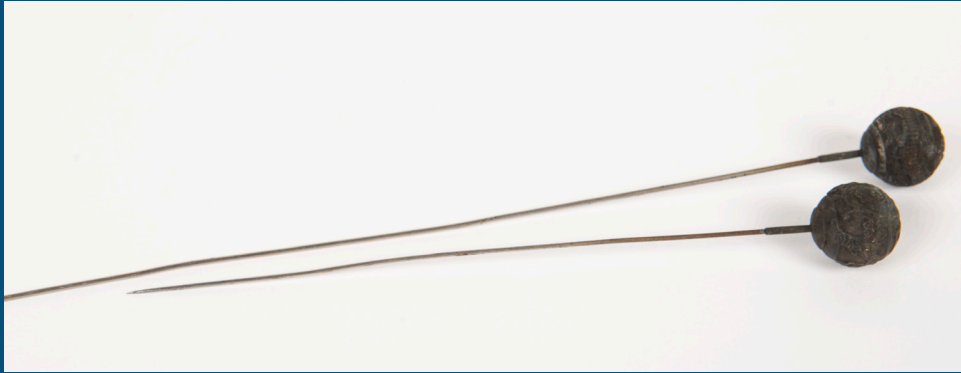
Cenijo jih kot del kitajske kulturne dediščine in jih raziskujejo zaradi njihovega pomena v cesarski zgodovini. Danes so originalni mandarinski gumbi redki, zlasti tisti iz dragocenih materialov, kar povečuje njihovo vrednost.

Lasne igle

Lasne igle spadajo med lasne ali naglavne okraske, ki so že tisočletja sestavni del kitajskega vsakdanjega življenja, kar odraža bogato kulturno dediščino Kitajske. Tako lasne igle kot drugi okraski so se skozi zgodovino razvili od preprostih kostnih pripomočkov do razkošnega nakita, ki je združeval funkcionalne in oblikovne elemente. Sprva so imeli okraski predvsem praktično vlogo, z napredkom tehnologije pa so postali bolj dekorativni in simbolni, izražajoč bogastvo, status in identiteto (Yuan 2017, 550).

Lasne igle so držale lase, oblikovale pričeske in pritrjevale druge okraske ali celo pokrival lase; bile so tudi simbol družbenega statusa in kulturnih vrednot, kot so čistost, zvestoba in ženstvenost. V obredih prehoda, kot so poročni običaji in obredi polnoletnosti (kit. *ji li*), so imele osrednjo vlogo. Pri petnajstih letih so dekleta začela uporabljati sponke ali igle, kar je simboliziralo njihovo pripravljenost za poroko, medtem ko so moški pri osemnajstih letih doživeli podoben obred s klobukom (Hua 2011, 11, 35).

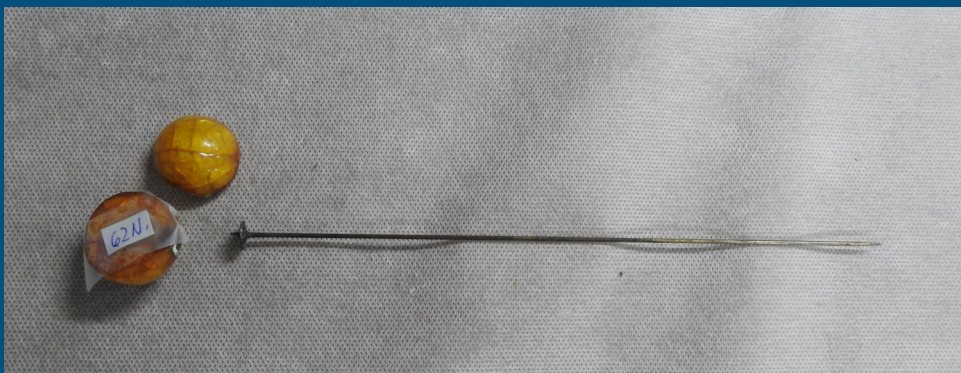
Lasne igle so bile znak družbenega statusa. Bogate ženske so uporabljale sponke iz plemenitih kovin in dragih kamnov, medtem ko so si revnejše privoščile sponke iz lesa ali kosti. Sponke so bile okrašene s simboli sreče in upanja, kar je poudarjalo njihov kulturni pomen. Pogosto so jih podarjali kot simbol zakonske zveze ali partnerske zvestobe (Hairpin Museum 2024). Kitajske lasne igle so bile znane po okrasitvi s prefinjenimi vzorci in simboliko. Motivi, kot so zmaji, feniksi, cvetovi in tradicionalni znaki, so izražali srečo, blaginjo in dolgoživost. Materiali za izdelavo igel so vključevali plemenite kovine, žad, slonovino in steklo, pogosto okrašene z dragulji in gravurami (Yuan 2017, 553).

Slika 3: Naglavni okrasni igli v slogu *zan*, kovina, Kitajska, dinastija Qing, začetek 20. stoletja (zapuščina Antona Dolenca, SEM, foto Sara Glavina).

Slika 4: Naglavni okrasni igli v slogu *zan* (detajl), kovina, Kitajska, dinastija Qing, začetek 20. stoletja (zapuščina Antona Dolenca, SEM, foto Sara Glavina).

Slika 5: Naglavna okrasna igla, kovina, jantarjeva glavica, Kitajska, dinastija Qing, začetek 20. stoletja (zapuščina Antona Dolenca, SEM, foto Ralf Čeplak).

Obstajali so različni tipi lasnih igel ali sponk, ki so se razlikovali po funkciji, simboliki in obdobju. Tradicionalne igle (kit. *zanzi*) so bile dolge paličaste oblike, simbolizirajoč ženstvenost, medtem ko so feniksove igle (kit. *feng chai*) predstavljale žensko moč in plemenitost. Razcepljene igle (kit. *bu yao*) so bile okrašene z visečimi okraski, ki so simbolizirali eleganco, medtem ko so zmajeve igle (kit. *long zan*) simbolizirale moč in avtoriteto. Poročne igle (kit. *xi zan*) so bile del poročnega okrasja, pogosto v rdeči in zlati barvi, simbolizirale pa so srečo in veselje (Yuan 2017, 552–553).

Par naglavnih igel *zan* iz zapuščine Antona Dolenca na slikah 3 in 4 je preproste izdelave iz kovine, kot tudi enojna igla. Gre za preprosti naglavni igli s kroglastim zaključkom. Takšne igle so lahko izdelane iz kovine, pogosto brona ali železa. Uporabljali so jih v vsakodnevnikih pričeskah in kot okrasne dodatke. Zgornji del (krogla) ima ornamentalno gravuro motivov cvetlic, kar bi lahko nakazovalo na estetsko ali simbolno vrednost. Videti je, da sta igli iz temne kovine, kar kaže na uporabo brona ali železa. Kroglasti zaključki nakazujejo minimalističen in funkcionalen dizajn, ki je bil pogosto uporabljen v poznejših dinastijah, kot sta Ming (1368–1644) in Qing. Takšne igle so lahko bile del vsakodnevne pričeske ali so jih uporabili pri preprostih obredih, lahko pa so bile tudi simboličen dodatek, če so vsebovale gravure z motivi za srečo ali zaščito.

Naglavna okrasna igla *zan* na sliki 5 iz zapuščine Antona Dolenca je preproste izdelave iz kovine, kot enojna igla. Na vrhu je drobna izrezljana glavica iz jantarja, ki se je prelomila. V kitajski kulturi ima jantar bogat simbolni pomen in zgodovinsko vlogo kot dragocen material, ki se uporablja za nakit ter dekorativne in obredne predmete. Jantar, znan kot *hupo*, je zaradi tople zlate barve in naravnega sijaja pogosto povezan z močjo sonca, energijo, vitalnostjo in nesmrtnostjo. Prav tako se tradicionalno uporablja v medicini in amuletih zaradi prepričanja, da ima zaščitne in zdravilne lastnosti (Yuan 2017, 552). Igla z jantarjem je bila v tradicionalni kitajski družbi simbol visokega družbenega statusa ali bogastva, zlasti če je bila kombinirana z drugimi dragocenimi materiali, kot sta zlato in srebro. Kot simbol sončne

energije jantar na naglavni igli poudarja vitalnost, toplino in ženski notranji sijaj. Povezan je tudi s plodnostjo in ustvarjalno močjo. V nekaterih primerih bi lahko jantarjeva kroglica simbolizirala duhovno čistost in zaščito. Nositi tako naglavno iglo je pomenilo blagoslov ali zaščito pred nesrečami. Jantarjeve naglavne igle so bile priljubljene zaradi estetske privlačnosti, zlasti med dinastijama Tang (618–907) in Qing, ko je bil jantar cenjen kot luksuzni material (Welch 2013, 61).

Kitajske lasne sponke in naglavne igle so cenjeni zbirateljski predmeti zaradi estetske lepote, kulturnega pomena in simbolike. Zgodovinsko gledano so bile nepogrešljiv del ženskega okrasja in so imele v kitajski kulturi pomembno vlogo, povezano z družbenim statusom, simboliko in umetnostjo. Kitajske lasne sponke so lahko privlačen zbirateljski predmet, ki prikazuje bogato kitajsko tradicijo in slog. Izdelane so bile iz različnih materialov, kot so slonovina, jantar, žad, biseri, kovine in razne dragocene kamnine.

Netsuke

Netsuke so majhni rezbarjeni predmeti, katerih izvor ni povsem znan, a so tesno povezani z nošenjem kimona, tradicionalnega japonskega oblačila brez žepov. Njihova primarna funkcija je bila praktična, saj so služili kot zapirala za pritrditev osebnih predmetov na kimono. *Netsuke*, velikosti med 4 in 6 cm, so imeli luknje za vrvico, ki je povezovala škatlico s predmeti, ki so jih nosili s seboj. Ženske so imele pri kimonu daljše in širše rokave, ki so bili zašiti, tako da so lahko vanje shranjevale različne predmete. Moški so na svoje kimone z vrvico skozi luknjice *himotoshi* obesili različne predmete (jp. *sagemono*), kot so tobak, denar, zdravila, pisalni pripomočki in pečati, ki so jih shranjevali v majhne torbice ali lakirane škatlice, imenovane *inrō*. *Netsuke* so služili kot protiutež, ki je preprečevala zdrs teh predmetov s pasu, okrasna kroglica *ojime dama* pa je omogočala zategovanje ali razrahljanje vrvice, da so imeli dostop do visečih predmetov (Okada 1980, 3) (slika 6).

Slika 6: *Netsuke*, zataknjen za pas moškega kimona ali *hakame*, na vrvi je pripet *inrō* (Wikimedia Commons, foto Rama).

Uporaba *netsukejev* je bila najbolj razširjena v obdobju Edo (1603–1868), ko so se iz uporabnih predmetov razvili v umetniške kose. Med 17. in 19. stoletjem so postali simbol bogastva in statusa, še posebej med trgovci, ki so lahko z dragimi *netsukeji* kazali svoje premoženje.² Njihova funkcija je bila poleg praktične tudi dekorativna, saj so kazali status, okus in osebnost lastnika. Sredi 19.

stoletja so rezbarji začeli izdelovati *okimono*, kar pomeni »stoječa stvar«. Ti predmeti so bili podobni *netsukejem*, vendar brez lukenj, in so bili namenjeni za razstavljanje v omarah ali na policah (Symmes 1990, 25–26). Beseda *netsuke* združuje pismenki *ne* (korenina) in *tsuke* (pritrditi), kar nakazuje na zgodnjo uporabo korenin kot zapirala (Symmes 1990, 25).

Netsuke so bili pogosto izrezljani iz slonovine ali lesa, čeprav so obrtniki uporabljali tudi korale, roževino, jantar, kosti, školjke, kovino, ebenovino, porcelan in orehe. Rezbarji so bili iznajdljivi, njihove rezbarije pa so upodabljale motive iz mitologije, zgodovine in narave ter erotične, satirične in groteskne teme (Bushell 1969).

² Japonska je imela med 16. in 19. stoletjem stroge zakone, ki so hierarhično urejali vrste materialov, tkanin in stanovanj, dostopnih določenemu sloju. Na vrhu hierarhije je bil razred bojnikov samurajev, sledili so jim kmetje, obrtniki in trgovci. Člani trgoveškega razreda, ki so bili potisnjeni na dno družbe, so bili pogosto premožnejši od pripadnikov razreda bojnikov, vendar so imeli zaradi zakonov o načinu življenja le malo možnosti, da bi pokazali svoj materialni uspeh (Symmes 1996, 26).

Slika 7: *Netsuke* iz slonovine z motivom orla in *inrō* z motivom jelena, les, lak, vrv, steklo, Japonska, obdobje Edo, 19. stoletje (Metropolitan Museum of Art, <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/58705>).

Sliki 8a in 8b: Zbirka 6 figuric *netsuke* različnih motivov in oblik, slonovina, Japonska, obdobje Meiji, 19. stoletje; od zadaj so z luknjami ali brez njih (zapuščina Frana Vilfana, hranijo dediči Frana Vilfana, foto Jani Turk).

Motivi na *netsukejih* pogosto vsebujejo simbolični pomen, kot so sreča, dolgoživost, moč in zaščita (Okada 1980, 3–4).

Netsuke so odražali trende v japonski umetnosti in kulturi ter izražali status, osebnost in interese uporabnika, predvsem so jih vedno gledali skupaj s škatlico. Sprva so si jih lahko privoščili le samuraji, saj so bili umetelno izdelani in dragi, sčasoma pa so jih začeli uporabljati tudi uspešni pripadniki drugih razredov, kot so bili bogati obrtniki in trgovci, ki so imeli nižji položaj na hierarhični lestvici kot samuraji (Okada 1980, 5). Figurice *netsuke* in škatlice *inrō*, ki so majhne in razmeroma diskretne, so ponujale rešitev. Redki materiali in spretni rezbarski izdelki so omogočali določeno stopnjo razkazovalne potrošnje ter izražanje uporabnikovega bogastva in okusa v mejah zakona (Symmes 1996, 26). V svojem času so bili zelo razširjeni in so primerljivi s sodobnim zanimanjem za drage ure, saj je imel premožen

moški pogosto več figuric *netsuke* in je izbral eno glede na priložnost ali obleko (Bushell 1969). Tako so bili hkrati dekorativni in simbolični predmeti, ki so kazali status, okus in osebnost lastnika.

Poznamo še nekaj drugih vrst *netsukejev*, in sicer: *katabori netsuke* so klasične tridimenzionalne figure; *manjū netsuke* so diskaste oblike, podobne ravnemu okrasnemu obesku; *kagamibuta* je *netsuke* s kovinskim pokrovom, ki spominja na majhno ogledalo; *ryūsa netsuke* je filigranski rezljani *netsuke*, ki je pogosto votel; *sashi netsuke* pa je podolgovat in ga zataknejo za pas (Okada 1980, 5).

V zasebni zbirki dedičev Frana Vilfana je kar nekaj *netsukejev*, ki se razlikujejo po obliki, materialih in izdelavi. Fran Vilfan (1874–1931) je iz Vzhodne Azije prinesel različne stvari, med drugim lakirane pladnje, vaze, keramične posode, sprehajalno palico in slike (Marinac 2017, 98) – tipe predmetov, ki jih najdemo tudi v zapuščinah drugih pomorščakov, je

Slika 9: *Netsuke* v podobi boga Jurōjina z dolgo brado in zvitkom modrosti, slonovina, Japonska, obdobje Meiji, 19. stoletje (zapuščina Frana Vilfana, hranijo dediči, foto Jani Turk).

Slika 10: *Netsuke* v podobi demona *onija*, preoblečenega v budističnega meniha, slonovina, Japonska, obdobje Meiji, 19. stoletje (zapuščina Frana Vilfana, hranijo dediči, foto Jani Turk).

Slika 11: *Netsuke* v podobi boga Hoteija, slonovina, Japonska, obdobje Meiji, 19. stoletje (zapuščina Frana Vilfana, hranijo dediči, foto Jani Turk).

Slika 12: *Netsuke* v podobi kitajskih budističnih menihov Kanzan in Jittoku, slonovina, Japonska, obdobje Meiji, 19. stoletje (zapuščina Frana Vilfana, hranijo dediči, foto Jani Turk).

Slika 13: *Netsuke* kot opica, oblečena v kimono, slonovina, Japonska, obdobje Meiji, 19. stoletje (zapuščina Frana Vilfana, hranijo dediči, foto Jani Turk).

pa edini, ki ima v svoji zbirki *netsuke*. Vse figurice so najverjetneje iz slonovine oziroma iz imitacije slonovine z različno patino.

Podobe, ki jih predstavljajo izrezljani *netsuke*, so zelo raznolike. Zelo pogosto so se pojavljale podobe različnih bogov, med njimi najpogostejše »sedem bogov sreče« ali Shichi-fuku-jin, skupina sedmih priljubljenih japonskih božanstev, povezanih z bogastvom in srečo. To so Bishamon, Daikoku, Ebisu, Fukurokuju, Jurōjin, Hotei in edina ženska v skupini – Benten.

Slika 9 prikazuje *netsuke* v podobi Jurōjina, v japonski mitologiji enega od omenjenih sedmih božanstev, povezanega zlasti z dolgoživostjo. Tako kot Fukurokuju, še eden od sedmih, s katerim ga pogosto zamenjujejo, naj bi nekoč živel na zemlji kot kitajski daoistični modrec. Jurōjina pogosto upodablja kot starca z belo brado, ki nosi pokrivalo učenjaka in je včasih v spremstvu jelena. Nosi veliko palico, na katero je pritrjen zvitek, ki vsebuje modrost sveta. Figurica iz Vilfanove zbirke drži zvitek v roki.

Na sliki 10 je *netsuke* v podobi demona ali *onija*, ki je preoblečen v budističnega meniha. Na splošno so demoni grozljivi, a pogosto tudi hudomušni. Upodobljen *oni* ima gong, na katerega igra in poje *nembutsu*³ ter budo Amitabha prosi za odrešitev duš, zato se imenuje tudi Oni-no nenbutsu. S seboj nosi *nenchicho* ali register imen mrtvih, ki so ga po navadi shranjevali v templjih (Bonhams 2018, 10). *Netsuke* je rjavkast, najverjetneje izdelan iz slonovine.

Hotei je upodobljen na figurici na sliki 11 in predstavlja boga sreče, varuha otrok, zavetnika vedeževalcev in natakarev ter boga priljublenosti. Upodobljen je kot debel, nasmejan in plešast možki, ki je vedno napol gol, saj njegova oblačila niso dovolj velika, da bi prekrila njegov ogromen trebuh. V rokah in na hrbtu lahko nosi vrečo, v kateri prinaša srečo (Britannica 2024a). *Netsuke* je rjavkast s patino, najverjetneje izdelan iz slonovine.

Kanzan in Jittoku, ali Hanshan in Shide v kitajščini, sta kitajska budistična meniha, ki simbolizirata bratsko ljubezen, medsebojno razumevanje in harmonijo v zen budizmu. Pogosto sta upodobljena skupaj v razdrapanih oblačilih, Kanzan ima velikokrat v roki zvitek poezije, ki označuje njegovo vlogo pesnika. Jittoku ima včasih v rokah tudi metlo, kar nakazuje na njegovo delo kuhinjskega pomočnika v samostanu. Vedno sta prikazana vesela in dobro razpoložena, pogosto sta zganjala razne norčije (Bushell 1969, 14). *Netsuke* je svetlo rjav, najverjetneje iz slonovine ali njene imitacije.

Netsuke na sliki 12 ima za razliko od drugih, predstavljenih v tem prispevku (glej tudi sliko 8b), luknji na dnu skulpture, kar je nekoliko »nenavadno« (Zacke 2020, 59), saj naj bi bil *netsuke* vedno v »pravem položaju«, torej pokončno. Iz tega

3 *Nembutsu* je osrednja praksa budizma čiste dežele, ki vključuje klicanje imena bude Amide (Amitabhe) kot sredstva za ponovno rojstvo v čisti deželi, raju, kjer je zagotovljeno razsvetljenje. Ta praksa je zajeta v besedni zvezi »*namu Amida Butsu*«, ki v japonščini pomeni »Poklon Amidi Budi«. Ta poziv naj bi ponovno rojstvo v čisti deželi zagotovil tistim, ki ga recitirajo z iskreno predanostjo ter se pri tem zanašajo na milost in zaobljube Amide Bude, ne pa na osebne zasluge ali prizadevanja (Britannica 2024b).

je razvidno, da je *netsuke* mogoče prikazati z več zornih kotov, predvidena orientacija pa je lahko odvisna od specifičnega sloga ali zgodbe, ki jo *netsuke* predstavlja; tako imajo nekateri *netsuke* luknje tudi na dnu figure (Symmens 1990, 26–27).

Na sliki 13 je upodobljena opica, oblečena v moški kimono, kot so ga nekoč nosili samuraji. V roki drži palico. Nekoliko spominja na opičjega kralja Songokuja, ali po kitajsko Sun Wukonga iz zgodbe *Potovanje na zahod*, pomočnika duhovnika Sanzoja (kitajsko Xuanzang), ki je v Indiji zbiral budistične relikvije in knjige (Bushell 1969, 19). V rokah bi lahko imel magično palico. *Netsuke* je rjavkast in je najverjetneje izdelan iz slonovine.

Umetnost izdelovanja *netsuke* se z upadom tradicionalnega oblačenja ni izgubila. Nasprotno, sodobni rezbarji jih še danes ustvarjajo na Japonskem in drugod po svetu. Tako so za ohranjanje obrti izdelovali tudi *netsuke* brez lukenj, kot *okimono* ali stvar, ki jo postavimo na podlago. To pomeni, da v osnovi ni bil namenjen za nošnjo okoli pasu, ampak je bil izdelan za okras in je imel ravno ali široko dno, da je lahko stal bolj stabilno na polici.

Te miniaturne umetnine združujejo obrtniško mojstrstvo, simboliko in estetiko, pogosto z elementi humorja, folklornih zgodb in prizorov iz vsakdanjega življenja. Kot poudarja Okada (1980, 4), je odprtje japonskih pristanišč za tujo trgovino v drugi polovici 19. stoletja omogočilo, da so *netsuke* postali cenjeni tudi med evropskimi zbiratelji, kar je spodbudilo ponoven razcvet te umetniške oblike na Japonskem. V obdobju od sedemdesetih do devetdesetih let 19. stoletja so nastale velike evropske zbirke *netsuke*, čeprav so bile številne kasnejše replike manj kakovostne in tehnično neprimerljive z izvirnimi umetninami.

Danes *netsuke* veljajo za priljubljene zbirateljske predmete zaradi svoje lepote, unikatnosti in zgodovinskega pomena. Nekateri redki primerki, zlasti tisti priznanih mojstrov, dosegajo visoke cene na dražbah. Tako so *netsuke* skozi čas prešli od uporabnih predmetov do cenjenih umetnin, ki izražajo bogato tradicijo, kulturo in vsakdanje življenje Japonske.

Pahljače

Pahljače najdemo v številnih kulturnih okoljih. Z raziskovanjem njihove dolge zgodovine je postalo jasno, da so zaradi raznolike uporabnosti v določenih družbah pridobile pomembno vlogo v številnih vidikih življenja ljudi. Uporabne so na številnih področjih. V štiritisooletni zgodovini so dobile tudi estetsko vrednost zaradi najrazličnejših poslikav, načinov izdelave in uporabe različnih materialov. Na Kitajskem in Japonskem so več kot le praktični pripomočki za hlajenje – veljajo za umetnine, nosilce kulturnih tradicij in statusne simbole. Na Kitajskem so jih uporabljali kot simbol družbenega položaja. Med izobraženci so bile priljubljene t. i. »pahljače učenjakov«, na katerih so bile pesmi ali slike, ki so izražale njihov okus, učenost in osebnost. Pahljače so bile vključene v različne obredne in verske prakse, saj so simbolizirale čistost ter povezavo med svetim in posvetnim. Tradicionalno so jih uporabljali tudi kot del scenskih rekvizitov v operi in gledališču. Pahljače so pogosto služile kot orodje subtilnega sporočanja med dvornimi damami ali v ljubezenskih razmerjih, saj so s pomočjo določenih gibov izražale čustva ali prenašale skrivna sporočila. Tudi na Japonskem so nepogrešljiv del tradicionalnih plesov, čajnih obredov in gledališča *kabuki* ali *nō*. Pahljače simbolizirajo eleganco, harmonijo in prefinjenost. Pogosto so jih uporabljali kot darilo v diplomaciji ali za posebne priložnosti, kot so poroke in rojstva. Izdelane iz papirja z zapisanimi željami ali simbolnimi motivi, so nosile sporočila sreče in blaginje. Med samuraji so določene vrste pahljač, imenovane *gun-sen* ali *tessen*, služile kot statusni simboli in orožje v samoobrambi (Visočnik Gerželj 2020, 74).

Najpogostejši obliki pahljač sta zložljiva pahljača z zložljivo konstrukcijo iz lesenih ali bambusovih letvic, prevlečenih s papirjem, svilo ali drugim materialom, ter fiksna nezložljiva pahljača, pogosto izdelana iz trdega materiala, kot sta bambus in les. Pahljače so bile pogosto izdelane iz dragocenih materialov, kot so svila, bambus, papir, slonovina, les sandalovine in perje. Okrašene so bile z izjemno podrobnimi poslikavami, kaligrafijo, vezeninami ali rezbarijami, ki odražajo izjemno spretnost obrtnikov. Njihova

Slika 14: Nezložljiva pahljača *uchiwa*, Japonska, obdobje Meiji, konec 19. stoletja (zapuščina Ruperta Pivca, PMSMP, foto Jani Turk).

vrednost se izraža tudi skozi prepoznavanje motivov, ki se pojavljajo na njih ter vključujejo motive narave, živali, cvetja, pokrajin in zgodovinskih prizorov. Kaligrafski zapisi na pahljačah so mnogokrat delo priznanih umetnikov, kar dodatno poveča njihovo vrednost (Visočnik Gerželj 2020, 79).

V Pomorskem muzeju Piran sta tudi dve japonski pahljači. Pahljača na sliki 14, ki se v japonščini imenuje *uchiwa*, je nezložljiva in ima obliko srca. To je sicer redkejša oblika fiksne pahljače in morda nakazuje posebno simboliko ljubezni ali elegance, kar jo dela posebno v primerjavi z običajnimi krožnimi ali ovalnimi oblikami.⁴ Na svileni podlagi so izvezele bele in rožnate cvetlice z zelenimi stebli in listi. Motiv cvetja in narave, ki je upodobljen na pahljači, je tipičen za japonsko umetnost ter simbolizira sezonskost, lepoto in minljivost življenja. Ročaj je lakiran v črni barvi, na koncu ročaja je pritrjen rdeč cof z daljšimi resicami.

Pahljača na sliki 15 je zložljiva pahljača ali *ōgi*. Izdelana je iz izrezljanih bambusovih palic, ki so na spodnjem delu rjavo polakirane in poslikane z zlatimi vzorci. Na zgornji polovici palic je obojestransko prilepljen list papirja s pozlačenim robom na zgornji in spodnji strani. Na sprednji strani je naslikan portret ženske, oblečene v kimono in obdane z različnimi cvetlicami. Na dele pahljače so v tehniki *kirigane* nanesti tanki zlati lističi, na podlago nanesti s pomočjo čopiča in lepila. Tudi zadnja stran je po celotni podlagi okrašena z zlatimi lističi (slika 16).

Pahljače so v kitajski in japonski kulturi veliko več kot vsakodnevni pripomočki. Pomenijo preplet umetnosti, simbolike in funkcionalnosti, zaradi česar so pomemben del kulturne dediščine obeh družb. Kot zbirateljski predmeti so cenjene zaradi svoje zgodovinske vrednosti, estetskega pomena in kompleksne simbolike, kar jih uvršča med kulturno in umetniško dediščino velikega pomena.

⁴ Pahljače podobnih oblik v nekaterih muzejih pripisujejo tudi Kitajski.

Slika 15: Zložljiva japonska pahljača *ōgi*, bambus, papir, Japonska, obdobje Meiji, konec 19. stoletja (zapuščina Antona Hausa, PMSMP, foto Jani Turk).

Slika 16: Zložljiva japonska pahljača *ōgi*, bambus, papir, Japonska, obdobje Meiji, konec 19. stoletja (zapuščina Antona Hausa, PMSMP, foto Jani Turk).

Slika 17: Lesena sprehajalna palica s srebrnim ročajem, Kitajska, dinastija Qing, konec 19. stoletja (zapuščina Frana Vilfana, hranijo dediči, foto Jani Turk).

Sprehajalna palica

Sprehajalne palice so bile praktični pripomočki in modni dodatki, ki so skozi zgodovino služili različnim namenom. Poleg uporabe za oporo pri hoji so pogosto odražale osebni slog, družbeni status in posebne simbolične vrednosti lastnika, saj so služile kot simbol avtoritete, ponekod tudi verovanja. Nosili so jih faraoni, kralji, predsedniki, generali, škofi idr. (Snyder 2004, 7). Danes so priljubljeni zbirateljski predmeti zaradi estetske, zgodovinske in kulturne vrednosti.

Sprva so bile zasnovane za pomoč pri hoji, zlasti pri starejših ali poškodovanih osebah, vendar so hitro postale simbol družbenega statusa in mode. Že v 18. stoletju so bile sprehajalne palice priljubljene predvsem kot modni dodatek, manj pa kot praktičen pripomoček za hojo. Moški so jih pogosto uporabljali, saj so bile simbol elegancije in prefinjenosti. Palico so nosili z izjemno gracioznostjo – le rahlo so se naslanjali nanjo, jo držali v rokah, z njo kazali smer, razporejali goste, dajali navodila služinčadi in jo uporabljali kot del pozdravnih gest (Neubauer 1997, 61). Čeprav si s palico pretežno predstavljamo moške, so jo uporabljale tudi ženske, in sicer za pomoč pri hoji in kot modni dodatek ob različnih priložnostih (Snyder 2004, 13).

Sprehajalne palice so se skozi zgodovino razvile v več vrst, vsaka s svojim namenom in obliko. Poleg osnovnih palic, ki so bile predvsem simbol prestiža, so obstajale dekorativne palice z bogato okrašenimi in umetelno oblikovanimi ročaji. Nekatere palice so imele tudi praktične funkcije in so bile opremljene z različnimi dodatki, kot so noži, bodala, pištrole, kompasi, kozarci in posodice za tobak, ter so lahko skrivale zdravila ali medicinske pripomočke. Te palice so lahko služile kot orožje ali večnamenski pripomočki. Poleg tega so imele nekatere simbolno vlogo, povezano z določenimi obredi, poklici in kulturami, uporabljali pa so jih pri plesu, žongliranju in čarovniških predstavah (Snyder 2004, 12, 15). Palice so bile pogosto darila, ki so jih ljudje podarjali svojim dragim, prijateljem in znancem. Takšna darila so pogosto imela vgravirana imena ali posvetila in so bila še posebej lepo okrašena (Snyder 2004, 14).

Ročaji palic so bili izdelani iz različnih materialov, kot so slonovina, srebro, zlato, les, rog, steklo in keramika. Bili so različnih oblik, od zavitih, upognjenih in okroglih do podolgovatih ali valjastih, včasih celo v obliki ročaja pištrole ali izrezlanih figur. Leseni ali kovinski ročaji so lahko imeli vreznane okrasne vzorce, kot so živalske glave, lobanje in emblemi, kar je palicam dodalo estetsko vrednost, čeprav jih je bilo morda težje držati. Palice so bile

Slika 18: Detajl sprehajalne palice s srebrnim ročajem z izrezljanim motivom, Kitajska, dinastija Qing, konec 19. stoletja (zapuščina Frana Vilfana, hranijo dediči, foto Igor Presl).

običajno izdelane iz lesa, kot so ebenovina, mahagonij in bambus, lahko pa tudi iz kovine. Pogosto so bile lakirane ali gravirane. Izdelovali so jih obrtniki v svojih delavnicah ali večjih manufakturah v mestih, na podeželju pa so jih izdelovali posamezni umetniki, ki so jih pogosto okraševali z ljudskimi motivi (Snyder 2004, 20–35).

Tudi na Kitajskem imajo sprehajalne palice dolgo zgodovino, saj so jih že stoletja uporabljali kot modni dodatek, statusni simbol in pripomoček za sprehode ter različne obrede. Kitajske sprehajalne palice so običajno izdelane iz materialov, kot so les, bambus, slonovina, žad, kosti in kovina. Imajo različne oblike, kot npr. gladke ali rezbarjene ročaje, okrašene konce, vgravirane simbole, dragocene kamne ali umetniško oblikovane detajle (Zhi Dao n. d.).

Palica v zbirki dedičev Frana Vilfana je starinska kitajska sprehajalna palica s srebrnim ročajem, izdelana iz lesa (sliki 17 in 18). Ta okrasna sprehajalna palica ima srebrno glavo, okrašeno z odlitim motivom štirih figur v kitajskih oblačilih. Nekatere figure

sedijo, druge stojijo pod drevesi in pred zgradbami. Nekatere imajo v roki pahljačo. Na vrhu konice (slika 19) je s kitajskimi pismenkami (netočno) vgravirano ime lastnika Frana Vilfana (Marinac 2017, 93). Palica je v odličnem stanju z znaki uporabe, ki ustrezajo starosti.

Čeprav danes sprehajalne palice niso več tako pogosto del vsakdanjega življenja za izražanje simbolične in prestižne vrednosti lastnika, so našle svoje mesto v muzejskih in zasebnih zbirkah kot zbirateljski predmet.

Številni zbirateljski predmeti predstavljajo posamezne družbe; prinašajo namreč zgodbe, saj odražajo družbene, idejne in ekonomske vrednote teh kultur. Podobno vlogo imajo oblačilni dodatki, ki lahko prav tako služijo kot zanimivi in privlačni zbirateljski predmeti. Predmeti, kot so *netsuke*, mandarinski klobučni gumbi, naglavne igle, pahljače in sprehajalne palice, so majhni in ne zavzamejo veliko prtljage, zato so bili zelo priročni za pomorščake, ki

Slika 19: Detajl sprehajalne palice, na vrhu konice je s kitajskimi pismenkami (netočno) vgravirano ime lastnika Frana Vilfana. Kitajska, dinastija Qing, konec 19. stoletja (zapuščina Frana Vilfana, hranijo dediči, foto Igor Presl).

so imeli omejen prostor med bivanjem na ladjah. Konec 19. in v začetku 20. stoletja, ko so se na Kitajskem in Japonskem družbene razmere spreminjale zaradi vedno večjega pritoka tujcev in spreminjanja načina življenja domačinov, so ti predmeti izgubljali vsakodnevno uporabnost in postajali zanimivi najprej kot spominek, kasneje pa kot zbirateljski predmet. Nekateri jih zbirajo tudi zaradi njihove vrednosti na trgu umetnin in starin, saj lahko dosežejo visoke cene. Zbiranje in hranjenje takšnih predmetov pripomore k ohranjanju in dokumentiranju kulturne dediščine za prihodnje generacije.